

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 726.825:003.071(497.4Dobrna)(=1:37)"652"

Prejeto: 4. 6. 2014

Julijana Visočnik

doc. dr., arhivistka z doktoratom, Nadškofjski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: julijana.visocnik@rkc.si

Rimski spomeniki na Dobrni in njeni okolici

IZVLEČEK

Rimljani so svoje sledi pustili v vseh delih Slovenije, Dobrna pri tem ni nobena izjema. Dokaze o poselitvi je mogoče najti sicer že v starejših obdobjih (železnodobna keramika), avtorica pa bo na tem mestu predstavila spomenike iz časa rimskega imperija, ki so jih našli na sami Dobrni ali v njeni bližnji okolici. Nekateri med njimi so žal že izgubljeni in jih poznamo samo še iz literature; v glavnem pa gre za nagrobne napise (lahko tudi samo fragmentarno ohranjene), ki pa nam vendar posredujejo nemalo informacij o prebivalstvu tega prostora, pa naj bo to avtohtono ali priseljeno.

KLJUČNE BESEDE

Rimljani, antika, epigrafika, nagrobni spomeniki, funkcije, Dobrna in okolica

ABSTRACT

ROMAN MONUMENTS AT AND AROUND DOBRNA

Romans left traces all over Slovenia, Dobrna being no exception. Evidence of settlement can be found even in older periods (e.g. pottery from the Hallstatt period) but the author will at this point present monuments from the time of the Roman Empire, which were found in Dobrna or its vicinity. Some of them are today lost and are therefore known only from older references; mostly we are dealing with funerary inscriptions – possibly only fragmentarily preserved –, from which, nevertheless, much data about the inhabitants from this region can be discerned, regardless if they be of indigenous origin or immigrants.

KEY WORDS

Romans, Roman times, epigraphy, funerary monuments, offices, Dobrna and its vicinity

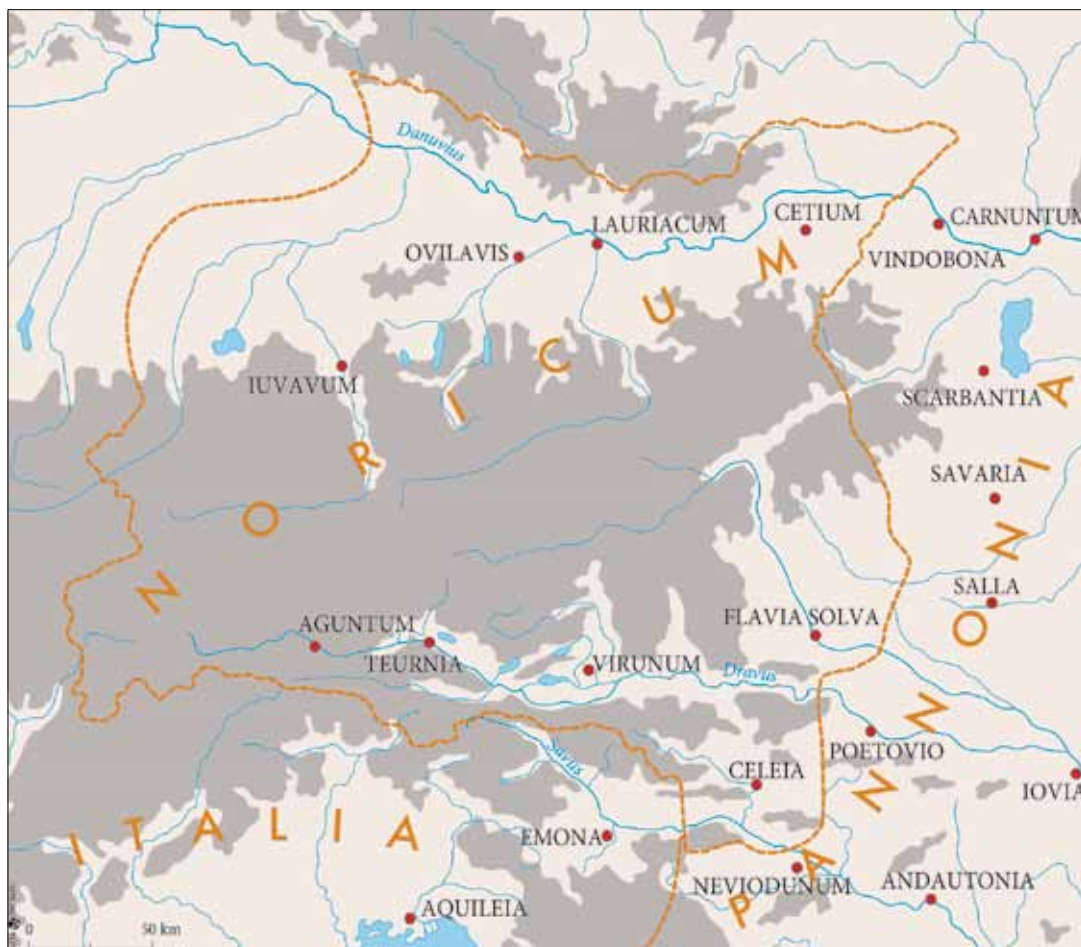
I. Uvod

Kraj Dobrna z okolico in zdraviliščem se razprostira v predalpskem pogorju, kjer so položna pobočja in rodovitne rečne doline že zgodaj privabljale prve naseljence, o čemer nam govorijo predvsem arheološke ostaline tega območja. Te segajo vse do starejše železne dobe, saj so na hribu Gradišče našli fragmente halštatske keramike. Gradišče pri Dobrni se nahaja severovzhodno od vasi Dobrna in južno od cerkve sv. Miklavža. Ob vsej severni steni platoja, kjer je moralo biti gradišče, se namreč nahaja porušeno in z grmičevjem poraslo zidovje brez sledov malte. Na platoju sicer ni ostankov keramike, so pa na pobočju samega hriba.¹ Medtem ko so si staroselci svoja bivališča postavljali na naravno zavarovanih vzpetinah, so se razmere spremenile s prihodom Rimljanov, ki so vzpostavili urbana središča in jih strateško s cestnim omrežjem dobro povezali med seboj ter z zaledjem.

Na tem mestu imamo seveda v mislih Celejo (*municipium Claudia Celeia*), ki že od srede (morda že začetka) 1. stoletja po Kr. naprej predstavlja upravno središče južnega Norika.²

Nova rimska provinca Norik je nastala kmalu po priključitvi Noriškega kraljestva (*regnum Noricum*) rimskemu imperiju, do česar je prišlo v letih 16 do 15 pr. Kr. Leta 16 pr. Kr. se je namreč del Norikov (najverjetneje del Tavriskov) združil s panonskimi plemeni in skupaj so vdrl v Italijo (Istro). Prav ta noriški izgred pa naj bi bil razlog za priključitev kraljestva rimskemu imperiju. Nato je v Noriku sledila vmesna faza, ko se je noriško prebivalstvo prilagajalo rimskim normam. Vse to pa je privedlo do ustanovitve nove rimske province, kar se je najverjetneje zgodilo v času cesarja Klavdija, ko je Norik postal prokuratorska provinca.³

Vsako rimsko mesto, pa naj je imelo status kolonije (*colonia*) ali municipija (*municipium*), je poleg

Rimska provinca Norik (priprava zemljevida Mateja Belak).

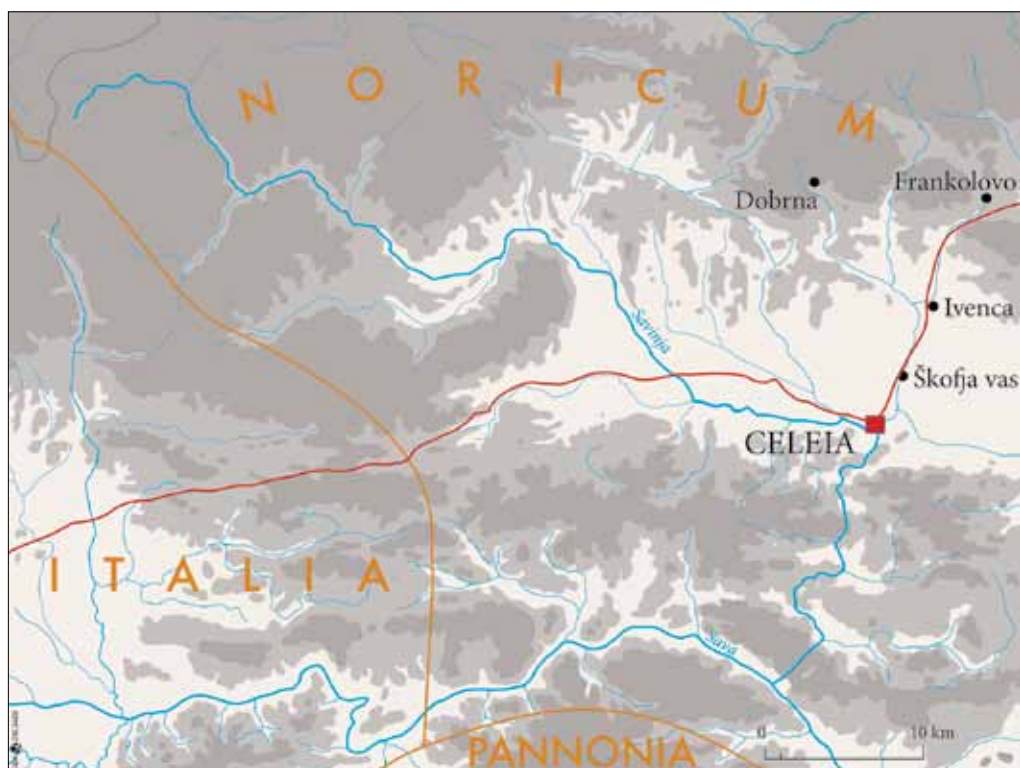
¹ Bolta, Gradišče pri Dobrni, str. 138.

² Prim. Visočnik, Vojaški napisi iz Celeje, str. 336 o možnosti Celeje kot glavnega mesta Norika, predvsem v začetnem obdobju.

³ Visočnik, *Jezikovne značilnosti*, str. 12–13; Weber, *Die Anfänge der Provinz Noricum*, str. 225–235.

Slovenski prostor v rimskih časih (priprava zemljevida Mateja Belak).

Dobrna z okolico v rimskih časih (priprava zemljevida Mateja Belak).

ozkega urbanega središča obsegalo tudi relativno velik del podeželskega zaledja, t. i. agra, ki je s poljedelstvom in živinorejo poskrbel za to, da je samo mesto lahko preživelo. Celeja pri tem nikakor ni izjema, njen ager lahko v grobem omejimo s Trojanami na zahodu, na severu z naselbino *Colatio* (Kolaciona – Stari trg pri Slovenj Gradcu), s Savo na jugu in s Sotlo na vzhodu.⁴

Nikakor ni sporno, da je Dobrna z okolico upravno sodila k Celeji. V neposredni bližini po imenu sicer ne poznamo nobene rimske naselbine, rimskodobne spomenike pa je vendarle mogoče najti, kar ni presenetljivo, saj Dobrna leži le streljaj od rimske »avtoceste«, ki je vodila od zahoda preko Emone, Celeje in naprej proti Petovionu. Od današnjega Celja proti vzhodu je cesta evidentirana na več mestih, predvsem s pomočjo milnikov, ki so še stali »in situ«, torej na mestu prvotne postavitve. Cesta je očitno vodila iz centra Celeje, preko Škofje vasi⁵ in Ivence,⁶ mimo Frankolovega⁷ in Stranic⁸ naprej proti vzhodu. Ob pogledu na zemljevid lahko ugotovimo, da je od križišča pri Ivenci, kjer je potekala državna rimska cesta, do Dobrne res le kratek skok, tudi za antične razmere. Predvidevamo lahko, da so imeli bogatejši prebivalci Celeje (med njimi tudi predstavniki mestnih oblasti) tudi tukaj, v širši okolici, svoja posestva, kot je bilo to mogoče predvidevati že za številne druge kraje celejskega agra (npr. Šempeter v Savinjski dolini).⁹ Na Farovskih njivah, v bližini Loke pri Dobrni, pa je bilo v okviru terenskih pregledov leta 1986 ugotovljeno tudi rimskodobno grobišče.¹⁰

Rimljani so se v zgodovino gotovo zapisali tudi kot strastni izkoriščevalci naravnih termalnih izvirov, na našem prostoru so najlepši primer tega gotovo Rimske Toplice, ki to dejstvo potrjujejo že s samim imenom. K temu pa moramo dodati še votivne spomenike, ki so tam prišli na dan; posvetitve nimfam¹¹ je mogoče postaviti v neposredno povezavo z izkoriščanjem vodnih izvirov, prav gotovo pa je pomenljivo tudi posvetilo božanstvu *Valetudo*,¹² ki je danes žal izgubljeno. Glede na zgoraj omenjeno lokacijo Dobrne ob glavni prometnici bi bilo moč predvidevati,

da so termalne izvire na Dobrni italški prišleki, ki so morali »zaiti« tudi na te konce, poznali. Če so jih in do kakšne mere so jih dejansko izkoriščali, pa je vprašanje, na katerega trenutno še nimamo odgovora. Obstoj kopališča (torej rimskih term) neposredno in konkretno ni izpričan, našli pa se niso niti posredni indici (npr. v obliki žrtvenikov kot v Rimskih Toplicah). Ostaja nam torej samo geografski položaj in druge sledi rimske civilizacije na tem prostoru, ob njenem poznavanju pa sklep, da so termalne izvire s pridom izkoriščali, če so na njih le naleteli.

Arheološke ostaline in epigrafske spomenike iz Dobrne in njene okolice v literaturi srečujemo od srede 19. stoletja naprej. A. Muchar in K. Tangl sta namreč prva, ki omenjata oboje.¹³ Konec 19. stoletja je potrebno omeniti tako Ignaca Orožna (*Dekanat Neukirchen*), kakor tudi A. Fekonjo (v reviji *Dom in svet*), ki na enem mestu zelo jedrnatost naveže vse epigrafske spomenike s tega območja. Približno v ta čas sodi tudi objava spomenikov z napisi v znamenitem korpusu CIL (*Corpus inscriptionum Latinarum*), ki še vedno velja za standardno objavo in h kateri se, predvsem zato, ker so nekateri spomeniki izgubljeni, vedno znova vračamo, kljub temu da se pripravlja njena nova, revidirana in dopolnjena izdaja. V 20. stoletju je bilo posamičnih objav obravnavanih spomenikov malo; nikoli pa se vseh rimskih ostankov tega prostora (predvsem tistih z napisi) ni postavilo na eno mesto in se jim posvetilo kot celoti, ki bi lahko kaj več povedala o prebivalstvu tega prostora in njihovem življenju ter se jih tudi postavilo v kontekst širšega prostora in ostalih nahajališč napisnih spomenikov. Na tem mestu, ki se zdi za to idealna priložnost, se bomo poskusili posvetiti prav temu in s tem preseči objave in analize posameznih spomenikov, do katerih je prihajalo tekom 20. stoletja in v preteklih letih.¹⁴

II. Rimski spomeniki iz Dobrne in njene okolice

Dobrna in njena okolica nas popeljeta v čas Rimljanov, saj so ti, torej italški prišleki in romanizirani staroselci tudi na tem območju pustili nekaj sledi, predvsem v obliki različnih vrst nagrobnih spomenikov. V nadaljevanju jih navajam z osnovnimi najdiščnimi podatki, njihovim opisom, prepisom morebitnega napisa, prevodom napisa in s komentarjem k napisu.

Pri izboru napisov se je bilo potrebno odločiti, katere napise oziroma spomenike sploh pritegniti v raziskavo. Pri tem sama Dobrna in njena res bližnja okolica (vas Vrba) nista sporni; ker je bil Lemberg že

⁴ Sicer pa so meje še vedno v veliki meri vprašljive, pogojene z naravnimi preprekami, in ne nazadnje tudi stvar dogovora; za natančnejšo opredelitev meje glej Višočnik, *Jezikovne značilnosti*, str. 19–20 in Šašel, Celeia, str. 144–145.

⁵ CIL XVII 4, 113; CIL XVII 4, 114; CIL XVII 4, 115; CIL XVII 4, 116; CIL XVII 4, 117; CIL XVII 4, 118; CIL XVII 4, 119.

⁶ CIL XVII 4, 120; CIL XVII 4, 121; CIL XVII 4, 122; CIL XVII 4, 123; CIL XVII 4, 124.

⁷ Lindek pri Frankolovem: XVII 4, 126; XVII 4, 127.

⁸ CIL XVII 4, 128; CIL XVII 4, 129; CIL XVII 4, 130.

⁹ Temu v prid bi lahko govoril tudi fragment z napisom, ki omenja župana (*duumvir*), glej št. 1; pa tudi Galicija v Rožni Dolini s svojimi spomeniki ni daleč (CIL III 5281, CIL III 5282).

¹⁰ <http://arkas.zrc-sazu.si/index.php?kaj=viewNajdisce.poglej&id=160302.01> (23.5. 2014).

¹¹ CIL III 5146; CIL III 5147; CIL III 5148; CIL III 11688.

¹² CIL III 5149.

¹³ Glej literaturo.

¹⁴ Prim. Saria, Zur Geschichte der Provinz Dacien, str. 251–252; Bolta, Dobrna, str. 282; Bolta, Zavrh nad Dobrno, str. 282; Bolta, Lemberg pri Strmcu, str. 290; Bolta, Strmec pri Vojniku, str. 290; Pflaum, The supposed late Roman hoard, str. 292–294; Višočnik, Vojaški napisi iz Celeje, str. 334 (350) št. 20, str. 342–343.

tako ali tako predmet preučevanja v ostalih prispevkih, smo dodali še napis s tega gradu (ki je danes sicer izgubljen); in ker je bil antični nagrobni lev dolga leta hranjen na Dobrni, si je zagotovil mesto v pričujočem prispevku. Podobna logika velja tudi za sarkofag, katerega del je danes sicer izgubljen, a starejši viri poročajo, da bi naj bila ena polovica vzdana v pokopališče na Dobrni. Poleg omenjenih spomenikov so ne prav daleč od Dobrne še številni drugi, ki pa niso neposredno povezani s krajem, za katerega se zanimamo tokrat: torej na eni strani Vojnik in miljniki (pri Ivenci) ob glavni cesti in na drugi strani cerkev sv. Jakoba v Galiciji s svojimi epigrafskimi spomeniki.

Antični spomeniki na Dobrni in njeni okolici

1. Fragment nagrobnika iz neidentificiranega kamna so leta 1843 našli na Dobrni; vzdian je bil v severno steno starega župnišča. Nato so ga vzeli iz zidu in kar nekaj časa je ležal ob župnišču, na njegovi severni strani. Ko pa so utrjevali cesto do župnišča, so ga uničili, saj je bil del tega fragmenta uporabljen za cesto.¹⁵

Branje iz CILa (CIL III 5284):¹⁶

[---]A[---]

[--- II vir] iur(e) [dic(undo)]

[---] pr(---) si[---]

[---]AIII[---]

5 [---]II[---]

Prevod: ... eden od dveh županov ...

Kljub temu da je napis ohranjen le fragmentarno, je v drugi vrstici iz ohranjenih črk IUR mogoče re-

konstruirati funkcijo župana (*duumvir iure dicundo*), torej enega izmed dveh mož, ki sta v nekem mestu opravljala službo, primerljivo s funkcijo današnjega župana. Njihova glavna zadolžitev je bilo sodstvo, izrekanje kazni in podobno. Župana v nekem mestu sta bila izvoljena iz sveta stotih oz. mestnega sveta (*ordo decurionum*) za dobo enega leta.¹⁷ Ker je Dobrna z okolico predstavljala del celejskega agra, je z veliko verjetnostjo mogoče zaključiti, da gre za nagrobnik celejskega visokega uradnika, ki se je najverjetneje po poteku svojega mandata umaknil na svoja posestva v okolici Dobrne. Ker je v teh krajih najverjetneje tudi umrl, je za njim ostal spomenik, ki smo ga na tem mestu predstavili. Okvirno datacijo lahko postavimo v čas med koncem 1. in 3. stoletjem.

2. Dva fragmenta sarkofaga iz neidentificiranega kamna, verjetno iz marmorja. Ker sta danes izgubljena ali zaradi poškodovanosti neberljiva, je nekatere podatke težko preveriti ali sploh ugotoviti, vendar pa je iz literature razvidno, da sta bila oba fragmenta enake dolžine. Zdi se, da je bila na levi stranski ploskvi upodobitev moža v togi, na desni pa je bilo še vedno mogoče videti ostanke *loricae* (neke vrste železna srajca – del opreme rimskih vojakov), kar pomeni, da bi lahko tam bil upodobljen vojak.

Spodnji del so pred 1809 našli v bližini graščine Tabor v Višnji vasi (pri Vojniku),¹⁸ zgornji del je našel R. Knabl v vasi Polže pri Novi Cerkvi leta 1862.¹⁹ Bil je vzdian nad vrati viničarije, ki je pripadala dekanu.²⁰ Medtem ko so spodnji del prepeljali na pokopališče na Dobrno, so zgornjega na željo nadvojvode Janeza

Zgornji del sarkofaga iz Nove Cerkve (foto J. Visočnik).

¹⁵ Tangl, *Beiträge zur Geschichte*, str. 166–167.

¹⁶ Poleg omenjenih referenc za ta napis, glej še: Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 16; Fekonja, *Celje in okolica*, str. 372; Bolta, *Dobrna*, str. 282; *ILLPRON* 1769.

¹⁷ Prim. Wedenig, *Administration*, str. 18–19 predvsem glede te funkcije v Noriku.

¹⁸ Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 10.

¹⁹ Prav tam, str. 11.

²⁰ Knabl, *Epigraphische Exkurse*, str. 67–69.

prepeljali v Novo Cerkev in ga najprej namestili pri vhodu na pokopališče.²¹ Spodnjega, ki bi se naj nahajal na Dobrni, danes ni mogoče najti, zgornji pa je vzdian v obzidje župnijske cerkve sv. Lenarta v Novi Cerkvi, levo od stopnišča, ki vodi k cerkvi. Fragment z merami 21–23 x 185 cm je popisan s črkami, ki so velike 5–6 cm.

Branje iz CILa:²²

*V/iini(a)e²³ Aureliae coniugi
carissim(a)e st(olatae) f(eminiae) nation^e²⁴*

*Dardana qu(a)e vixit an-
nis X[^]X[^]X II A^urelius Valenti-*

5 *nus v(ir) e(gregius) maritus vivus
posuit.*

Prevod: Najdražji soprogi Viiniji (Veriniji) Avreliji, odlični ženi, po rodu Dardanki, ki je živela 32 let, je za življenja postavil sprog Avrelij Valentin, izvrsten mož.

Besedna zveza *vir egregius* je bila v rabi za prokuratorje od Marka Avrelija naprej in je začela izginjati v času Konstantina. Od konca 3. stoletja dalje pa je postal naziv, neodvisno od opravljanja kake funkcije, statusni simbol vitezov.²⁵ Besedno zvezo *femina stolata* lahko povežemo z izrazi *matrona stolata* oziroma *filia stolata*.²⁶ Od konca 2. stoletja dalje beseda *stolata* označuje ženske pripadnikov viteškega razreda (*equites*), kar gre lepo v kontekst na tem napisu uporabljene že omenjene besedne zveze *vir egregius*. Omenjena mož in žena sta tako oba pripadala zgornjemu družbenemu sloju, kar lepo dokumentirata besedni zvezi, ki ju natančneje določata. Na njuni osnovi lahko namreč trdimo, da sta pripadala viteškemu sloju celejskega prebivalstva. Na širšem območju Celja se besedna zveza s pridevnikom *stolata* pojavi še dvakrat: v Celju²⁷ in v Šmartnem na Pohorju (CIL III 5293). Na obravnavanem napisu je mogoče prebrati še eno zanimivo besedno zvezo, namreč *natione Dardana*. Viinia oz. *Verinia V[er]ini(a)* Avrelija se je priselila iz Zgornje Mezije, saj so bili Dardani tamkaj živeče ljudstvo. Beseda *natio* se je namreč uporabljala v primerih, če je nekdo prišel oz. se priselil iz tujine ali pa če je nekdo želel poudariti svoj izvor. Predvidevali bi celo lahko, da sta se v Celejo (oz. njen ager) priselila skupaj, vendar pri imenu Avrelija Valentina ni zapisan njegov *origo*, tako ne moremo dokazati, da je tudi on prišel iz Mezije. Viinia (Verinija) Avrelija sicer ni potovala sama, na pot pa se je lahko odpravila

npr. z očetom in je svojega moža spoznala kasneje v sami Celeji.²⁸

Glede na zgoraj povedano bi bilo napis najverjetneje mogoče datirati v 3. stoletje.

3. Nagrobna stela iz belega marmorja, ki meri 138 cm v višino in 55 cm v širino ter je vzdiana v zunanjo steno cerkve, je ohranjena v celoti. Napisno polje, ki ima obliko skoraj popolnega kvadrata, 38 x 39 cm, je dvojno profilirano. Nad njim je portretna niša z upodobitvijo pokojnega vojaka, ki je oblečen v kratko tuniko s širokim pasom in ogrinjalom, pri-trjenim na desnem ramenu. Upodobljen je v vojaški opremi: z ovalnim ščitom, kopjem, z dolgim mečem, ki ima velik okrogel zaključek nožnice. V vsakega od obeh zaklinkov nad portretno nišo je postavljen hipokamp. Črki D in M (za *Dis Manibus*) sta vklesani na preklado med portretno nišo in napisno polje (t. i. vmesno polje). Črke so elegantne, visoke 3,5 (v prvi in drugi vrstici) in 3 cm (v ostalih vrsticah). Posamezne besede so med seboj ločene s trikotnimi ločilnimi znamenji.

Stelo so našli leta 1889 v cerkvi sv. Nikolaja v Vrbi,²⁹ ko so odstranjevali stopnice pri stranskem oltarju, ki je posvečen sv. Lovrencu. Leta 1890 so jo vzdiali v južno zunanjo steno iste cerkve, kjer je še vedno.³⁰

D(is) M(anibus)

Aur(elius) Victor m[^]i[^]l(es) l(egionis)

*II It^a(licae) bello deside-
rat^us hoste Gutⁱca*

5 *an(norum) X[^]X[^]X A^ur^el(i)a Lupula
con(iugi)*

*kar[^]issimo f(ecit).*³¹

Prevod: Božanskim Manom. Avrelij Viktor, vojak Druge italke legije, pogrešan v vojni z gotskimi sovražniki, star 30 let. Avrelija Lupula postavila najdražjemu soprogu.

Besedna zveza *hoste Gutica* pomeni gotskega sovražnika, s katerim se je boril Avrelij Viktor, prav tako vojak Druge italke legije. Oblika *Gutica* je nekoliko nenavadna, saj za Gote takšne oblike doslej še nismo poznali, čeprav se za *Gothicus* (gotški, Got) na napisih poleg tukaj izpričane oblike najdejo še druge: *Gotico*, *Guttico*, *Guthicus*. Prvi cesar, ki si je nadel ta naziv, je bil *Claudius Gothicus* (268–270), ki je leta 269 pri Naisu (Naissus, Niš) odločilno porazil Gote. Avrelij Viktor bi lahko sodeloval v omenjeni bitki, saj

²¹ Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 10.

²² Muchar, *Geschichte Steiermark* I, str. 402–403; Knabl, *Epigraphische Exkurse*, str. 67–69; Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 10–11; Fekonja, Celje in okolica, str. 372; Bolta, Višnja vas, str. 295; *ILLPRON* 1731; lupa št. 4137.

²³ Lupa in *ILLPRON* predlagata ime Verinija, kar se zdi verjetneje.

²⁴ ^ – znamenje za ligaturo.

²⁵ Wedenig, *Administration*, str. 109–111 (C 2).

²⁶ Holtheide, *Matrona stolata – femina stolata*, str. 127–134.

²⁷ Wedenig, *Administration*, str. 123–124 (C 15).

²⁸ Visočnik, *Foreigners in the area of Celeia*, str. 289.

²⁹ Cerkev je podružnica župnije Dobrna.

³⁰ Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 16–17.

³¹ Fekonja, Celje in okolica, str. 372; *CIL* III 11700; Prim. Saria, *Zur Geschichte der Provinz Dacien*, str. 251–252; *AfJ* 10; Bolta, Zavrh nad Dobrno, str. 282; *ILLPRON* 1770; Reuter, *Gefallen für Rom*, str. 261 (št. 15); Petrovitsch, *Legio*, str. 206–207; Pflaum, *The supposed late Roman hoard*, str. 292–293; Visočnik, *Vojaški napisi iz Celeje*, str. 334 (št. 20); lupa št. 3598.

Nagrobna stela za Avrelija Viktorja (foto J. Višočník).

že sama oblika napisa in celotnega napisnega kamna govori v prid nastanku v tem času. Poleg tega je svojo vojaško službo opravljal v Drugi italjski legiji, torej legiji, ki bi se te bitke dejansko lahko udeležila.³² Petrovitsch omenja še cesarja Decija, ki se je med letoma 249 in 251 boril z Goti;³³ po njegovem mnenju je verjetneje, da je Avrelij Viktor padel na tem pohodu. Pri tem pa ne gre zaobiti upodobitve vojaka v reliefni niši, ki je nadvse zanimiva. Poleg ostalih podrobnosti je na tem mestu ključnega pomena okrogel zaključek nožnice meča, ki ga je mogoče uporabiti kot kriterij za datiranje. Tovrstne okrogle zaključke delimo na dve veliki skupini, vendar obe datiramo v drugo polovico 3. stoletja. To dejstvo tako bolj potrjuje prvo datacijo (*Claudius Gothicus*).³⁴

Stelo je tako mogoče datirati v drugo polovico 3. stoletja.

4. Na vrtu gradu Lemberg je bil leta 1865³⁵ najden fragment rimskega nagrobnika, pri katerem se predvideva, da zaradi poškodovanosti napisnega polja ali fragmentarne ohranjenosti napis nikoli ni bil pojasnjen. Sklepiti pa je mogoče (na osnovi ohranje-

ne prve in zadnje vrstice), da gre za nagrobnik. *Dis manibus* (božanskim Manom) je namreč uvodna vrstica velikega odstotka nagrobnih napisov od konca prvega stoletja po Kristusu naprej; zadnja vrstica *sit tibi terra levis* (naj ti bo zemlja lahka) se sicer v Celeji in njenem agru ne pojavlja pogosto, je pa vendar čisto običajen zaključek nagrobnega napisa. Ker je napis danes izgubljen, je nemogoče priti do končnih odgovorov, kdo ga je postavil in komu. Na tem mestu navajam branje iz CILa, obstajajo pa še nekatere druge različice, ki pa vendar ne morejo biti veliko bolj točne. Zaključimo lahko, da gre za nagrobnik, ki ga je postavila žena (morda Valerija) svojemu soprogu, s katerim je živela 22 let.³⁶ V CILu nam je na voljo še zelo kratek komentar (spomenik takrat očitno še ni bil izgubljen), da je na spomeniku upodobljena sedeča figura in pes (*figura sedens et canis*).³⁷ Glede na omenjene upodobitve bi lahko govorili tudi o nagrobni steli s portretno nišo in, ob upoštevanju bližine zahodnih obronkov Pohorja, je bila zelo verjetno iz marmorja.

Branje iz CIL III 6524.³⁸

D(is) M(anibus)

I E SS AA Ra^re L

ATA i^nter Dena

Tesuu ER Latienis

5 *VVE^R cum V v(i)x(i)t*

an(norum) XXII

s(it) [t(ibi)] t(erra) l(evis).

Prevod: Božanskim Manom. Valeria ?, s komer (?) je živela 22 let. Naj ti bo zemlja lahka.

Branje druge, tretje in četrte vrstice je onemogočeno, saj ohranjen prepis ne dopušča smiselnih zaključkov. Morda se v teh vrsticah skrivajo tudi manj pogosta in nenavadna avtohtona imena. Iz ohranjenega pa je mogoče razbrati, da gre za nagrobni napis življenjskemu sopotniku, s katerim je oseba, ki je spomenik dala postaviti (verjetno Valerija) preživela 22 let.

Najverjetneje bi ga lahko datirali v 2. ali 3. stoletje.

Lev z Dobrne

5. Orožen³⁹ omenja antičnega kamnitega leva, ki so ga našli v kraju Rabensberg. Nekateri viri so ta Rabensberg identificirali z Vranjo Pečjo pri Kamniku,⁴⁰ saj se je tudi ta kraj v nemščini tako imenoval, vendar pa je nekoliko nenavadno, da bi lev iz Vranje Peči našel svojo pot do zdraviliškega kompleksa na Dobrni. V okolici Dobrne je namreč mogoče najti še en Rabensberg, danes kraj Rupe (kjer so poznane tudi ru-

³⁶ Glej peto vrstico.

³⁷ CIL III 6524.

³⁸ Glej še: Pichler, *Die römischen Grabschriften*, str. 105; Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 15; Fekonja, *Celje in okolica*, str. 382; Bolta, *Strmec pri Vojniku*, str. 290; *ILLPRON* 1808.

³⁹ Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 15.

⁴⁰ Prim. Fekonja, *Celje in okolica*, str. 372.

³² Petrovitsch, *Legio II Italica*, str. 291.

³³ Prav tam, str. 206.

³⁴ Višočník, *Vojaški napisi iz Celeje*, str. 342–343.

³⁵ Orožen, *Dekanat Neukirchen*, str. 15; CIL III 6524.

Rimskodobni kamniti lev z Dobrne (foto O. Harl).

ševine gradu Ranšperk oz. Lanšperk) v okolici Šmartnega v Rožni Dolini. Verjetnost, da lev izvira od tam, je seveda veliko večja kot iz Vranje Peči. Orožen zapiše tudi, da lev pod sprednjimi tacami drži ovno glavo, česar danes ni več mogoče razložiti (glej sliko). Z Rup so ga prenesli k dvorcu Neuhaus (dvorec Dobrna), kjer ga je našel A. Muchar.⁴¹ Od leta 1998 (19. februar) je lev hranjen v Pokrajinskem muzeju Celje, kamor je bil prepeljan z Dobrne.⁴² Tam je bil dolga leta spravljen pri graščinskem poslopju blizu toplic pod Starim gradom.⁴³ V Pokrajinski muzej Celje je bil prepeljan zaradi selitve neke šole iz graščine v nove prostore. Ker je bila graščina od takrat naprej prazna, so leva preventivno pripeljali v muzej. Razstavljen je v prostoru I lapidarija Pokrajinskega muzeja v Celju in ima inventarno številko PMC L 351.⁴⁴

Tovrstni levi so bili zvesti čuvarki velikih monumentalnih zidanih grobov (edikul); tiste, ki jih je mogoče najti na slovenskem prostoru, je zbral in analiziral prof. E. Cevc že leta 1955.⁴⁵ Iz njegovega prispevka je mogoče razbrati, da so običajni tisti, ki držijo ovno glavo (kakor ta z Dobrne), izstopa pa tisti, ki ga hranijo v Narodnem muzeju v Ljubljani (inv. št. L 193), saj ima namesto ovno glavo med tacami glavo konja.⁴⁶ So pa naši levi gotovo nastali

pod vplivom tistih iz Akvileje, saj jih je od tam poznanih še posebej veliko.⁴⁷ »Lev iz Dobrne« je narejen iz marmorja, visok je 55 cm in širok 93 cm. Je slabo ohranjen, saj je poškodovan na vseh straneh, prav tako je odbita desna sprednja taca, tako ni več mogoče razbrati, če je bila in kje je bila ovnova glava, o kateri je pisal Orožen. Videti pa je mogoče leva v ležečem položaju z glavo, ki je obrnjena na desno.

III. Namesto zaključka

Vsi obravnavani spomeniki so povezani s pogrebnim obredjem, saj gre za »rimski« običaj postavljanja nagrobnih spomenikov v takšni ali drugačni obliki. Ohranjena je namreč ena velika nagrobna stela za vojaka Druge italjske legije (št. 3), fragment sarkofaga (št. 2), in dva fragmenta, ki danes sicer nista več na voljo, a je vendar mogoče sklepati, da sta bili to dve nagrobni plošči (tabuli) – št. 1 in 4. Poleg tega sodi v skupino spomenikov z Dobrne še antični kamnit lev (št. 5), ki velja za čuvarka večjih monumentalnih zidanih grobov (edikul). Sklepati je torej mogoče, da je bila tudi v okolici Dobrne takšna arhitektura, ki bi jo morda lahko primerjali z zidanimi grobovi iz Kolacione.⁴⁸

Omenjeni lev in s tem večja grobna arhitektura dovoljujeta sklepe o tem, da je moralo tod živeti premožno prebivalstvo, saj si v nasprotnem primeru tovrstnega razkošja ne bi mogli privoščiti. Morda bi tako lahko potrdili tezo, da so tudi na tem delu celejskega agra imeli svoja posestva celejski velmožje: funkcionarji in premožni trgovci ter obrtniki. Temu

⁴¹ Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark I.*, str. 402.

⁴² Inventarna knjiga PM Celje.

⁴³ Bolta, Dobrna, str. 282.

⁴⁴ Informacijo je avtorica pridobila od kustosa za področje arheologije v PM Celje, Jureta Krajška (elektronsko sporočilo z dne 22. maja 2014).

⁴⁵ Prim. Cevc, Problem kamnitega leva, str. 33–49.

⁴⁶ Prim. Šašel Kos, *The Roman Inscriptions*, str. 416–418 št. 151 in Lovenjak, *Neviodunum*, str. 215–217 št. 110 in str. 279 št. 147.

⁴⁷ Prim. Šašel Kos, *The Roman Inscriptions*, str. 416–418 št. 151.

⁴⁸ Prim. Višochnik, Epigrafski material, str. 111–121.

lahko pritrdimo tudi z dvema napisoma, namreč s tistim fragmentom (št. 1), ki omenja župana; ter z delno ohranjenim sarkofagom (št. 2), saj napis na njem omenja par, ki je moral pripadati višjemu sloju municipalne elite, saj sta se opredelila kot *vir egregius* in *femina stolata*, torej z besednima zvezama, ki ju oba postavljata v t.i. viteški razred (*ordo equester*).

Imena, ki nam jih ohranjeni napisi posredujejo, niso nenavadna za čas, v katerem so napisi očitno nastali. Dvodelná imenska (*duo nomina*) in ne klasična tridelna formula že sama po sebi govori v prid nastanku v drugi polovici 2. stoletja (oz. v 3. stoletju), če pa k temu dodamo še tolikšno dokumentiranost Avrelijev, ki se razširijo predvsem po *Constitutio Antoniniana* leta 212, je datacija dveh spomenikov v 3. st. pravzaprav nesporna. Poleg upravne funkcije župana, predstavnika viteškega reda in njegove žene, nam spomeniki na Dobrni omenjajo še rimskega vojaka, ki mu je žena dala postaviti imenitno stelo z natančno upodobitvijo v reliefni niši. Avrelij Viktor je služboval v Drugi italjski legiji, ki je imela svoj prvi legijski tabor prav v agru Celeje (pri Ločici).

Rimskih epigrafskih spomenikov z območja Dobrne ni veliko, pa še ti ne morejo biti vzorčni, saj vemo, da se je tovrstnih spomenikov do danes ohranilo le malo, lahko so bili prineseni od drugod, sploh pa si je kamnite nagrobnike z napisi lahko privoščil le majhen odstotek ljudi. Kljub vsemu pa nam ti ohranjeni spomeniki iz Dobrne omogočajo vsaj droben vpogled v romanizirano družbo 2. oz. 3. stoletja po Kristusu v okolici Dobrne.

OKRAJŠAVE

AIJ: Hoffiller, Viktor, Saria, Balduin: Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I: Noricum und Pannonia Superior. Zagreb: Narodne novine, 1938.

ANSI: Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za arheologijo, Državna založba Slovenije, 1975.

CIL: Corpus inscriptionum Latinarum.

ILLPRON: Hainzmann, Manfred, Schubert, Peter: *Inscriptionum lapidarium Latinarum provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertum indices*, Berolini: 1986.

LITERATURA

Bolta, Alojzij: Dobrna. *ANSI*, 1975, str. 282.

Bolta, Alojzij: Gradišče pri Dobrni. *Varstvo spomenikov IX* (1962–1964), str. 138.

Bolta, Alojzij: Lemberg pri Strmcu. *ANSI*, 1975, str. 290.

Bolta, Alojzij: Rupe. *ANSI*, 1975, str. 294.

Bolta, Alojzij: Strmec pri Vojniku. *ANSI*, 1975, str. 290.

Bolta, Alojzij: Sv. Jošt na Kozjaku. *ANSI*, 1975, str. 282.

Bolta, Alojzij: Višnja vas. *ANSI*, 1975, str. 295.

Bolta, Alojzij: Zavrh nad Dobrno. *ANSI*, 1975, str. 282.

Cevc, Emilijan: Problematika kamnitega leva iz Kostanjevice ob Krki. *Arheološki vestnik* 6/1 (1955), str. 33–49.

Fekonja, Andrej: Celje in okolica. *Dom in svet* 8 (1895), str. 371–375.

Holtheide, Bernard: Matrona stolata – femina stolata. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 38, 1980, str. 127–134.

Knabl, Richard: Epigraphische Excursus. *Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark* 17, 1869, str. 56–69.

Lovenjak, Milan: *Neviodunum. Inscriptiones Latinae Sloveniae 1*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1998.

Muchar, Albert: *Geschichte des Herzogthums Steiermark I*. Graetz: In Verlag der Damian und Sorgeschen Buchhandlung, 1844.

Orožen, Ignacij: *Das Bisthum und die Diözese Lavant. Theil 8, Das Dekanat Neukirchen: mit den Pfarren St. Leonhard in Neukirchen, St. Bartholomä in Hohenneck, Maria Himmelfahrt in Doberna, St. Peter und Paul in Weitenstein, St. Martin im Rosenthale, St. Joseph in Sternstein, St. Judok am Kozjak und U. L. Frau in Kirchstätten*. [Marburg]: der Verfasser, 1893 (in Marburg: Cyrillus-Buchdruckerei).

Petrovitsch, Hans: *Legio II Italica. – Forschungen in Lauriacum* 13. Linz: Oberösterreichisches Landesmuseum, 2006.

Pflaum, Veronika: The supposed late Roman hoard of tools and a steelyard from Vodice near Kalce / Domneva poznorimska zakladna najdba orodja in hitre tehnice z Vodice pri Kalcah. *Arheološki vestnik* 58 (2007), str. 285–332.

Pichler, Franz: Die römischen Grabschriften des norisch=panonischen Gebietes. *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark* 19 (1871), str. 77–128.

Reuter, Markus: Gefallen für Rom Beobachtungen an den Grabinschriften in Kampf getöteter Römischer Soldaten. V: *Limes XIX: proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary, September 2003* (ur. Zsolt Visy). Pécs: University of Pécs, 2005, str. 255–263.

Saria, Balduin: Zur Geschichte der Provinz Dacien. *Buličev zbornik: naučni prilozi posvećeni Franu Buliču prigodom LXXV. godišnjice njegova života od učenika i prijatelja, IV. oktobra MCMXXI* (ur. M. Abramić, V. Hoffiller). Zagreb, Split: Tiskara Narodnih novina, 1924, str. 249–252.

Stopar, Ivan: *Zdravilišče Dobrna*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 185. Lju-

- bljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava republike Slovenije za kulturno dediščino, 1995.
- Šašel Kos, Marjeta: *The Roman inscriptions in the National Museum of Slovenia*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1997.
- Šašel, Jaroslav: V: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE) Suppl. XII*, 1970, str. 139–148 (= *Opera selecta*, 1992, str. 583–587).
- Tangl, Karlmann: Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und des Badeortes Neuhaus. *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark* 3 (1852), str. 160–222.
- Višochnik, Julijana: Epigrafski material zidanih grobov v Starem trgu (Kolacioni) pri Slovenj Gradcu. *Studia universitatis hereditati* 1 (2013), str. 111–121.
- Višochnik, Julijana: Foreigners in the area of Celeia. *Classica et christiana* 9/1 (2014), str. 275–298.
- Višochnik, Julijana: *Jezikovne značilnosti napisov antične Celeje z okolico kot vir za preučevanje romanizacije celejskega prostora* (neobjavljena disertacija). Ljubljana, 2007.
- Višochnik, Julijana: Vojaški napisi iz Celeje in njene okolice/ Roman military inscriptions from Celeia and its surroundings. *Arheološki vestnik* 59 (2008), str. 325–357.
- Weber, Ekkehard: Die Anfänge der Provinz Noricum. *Die Römischen Provinzen. Begriff und Gründung* (ur. J. Piso). Cluj-Napoca: Mega, 2008, str. 225–235.
- Wedenig, Reinhold: *Epigraphische Quellen zur städtischen Administration in Noricum*. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1997.

ELEKTRONSKI VIRI

- Arkaz: Arheološki kataster Slovenije: <http://arkaz.zrc-sazu.si/> [datum zadnjega dostopa 25. 5. 2014].
- Lupa: ubi erat lupa: <http://www.ubi-erat-lupa.org> [datum zadnjega dostopa 25. 5. 2014].

S U M M A R Y

Roman monuments at and around Dobrna

The authoress presents five monuments that are or were directly or indirectly linked to Dobrna and its immediate surroundings, which she reasonably delimits at the beginning of the paper, without taking into consideration the main route that ran through Vojnik. She briefly mentions Nova Cerkev (also named Strmec pri Vojniku in the 20th century), since according to information gathered from old sources, a part of the monument found in the local field somehow made its way to the Dobrna cemetery (but is no longer there). The authoress also devotes some attention to the lost and poorly comprehended monument from the Lemberg Castle, which is included in this research elsewhere (see other contributions). For a long time, Dobrna also boasted the ancient lion, which originated from Rupa (Šmartno in Rožna Dolina). Perhaps it seems more reasonable to discuss the lion together with the monuments from Galicia (reliefs and inscriptions), but given its long-lasting »residence« at Dobrna, it seems perfectly safe to also present it here.

All monuments are tombstones. Four of them bear inscriptions, while the stone lion must have been part of a larger sepulchral architecture which it was sculpted to guard. Only one inscription-bearing tombstone, a stele, has been preserved to date and all others have been partially or completely lost. However, since the inscriptions were transcribed on time, they have passed on interesting information on the local population, for instance: by referring to the soldier of the Second Italic Legion, Aurelius Victor, who died in the battle against the Goths in the second half of the 3rd century; by documenting the functions of the mayor, who most probably had his seat in Celeia (present-day Celje); as well as by indicating two other members of the local elite that were men of knightly rank: *vir egregius* and *femina stolata*. The latter settled here from Upper Moesia, which is another illustrative example of mobility in ancient times.